

Makale Gönderim Tarihi: 12.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 26.11.2021

Araştırma Makalesi

Es'ad Erbilî Divân'ında Vahdet-i Vücûd Düşüncesine İşâret Eden Şiirler

Melahat BEKİ*

Öz

Es'ad Erbilî, son dönem mutasavvıfları içinde, en etkili ve en bilinen Kadirî şeyhlerinden biridir. Onun mânevi etkisi geniş bir çevreye yayılmış, binlerce insan için bir cazibe odağı olmuştur. Erbilî'nin aynı zamanda bir sûfi şair olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın konusu, Erbilî'nin Farsça ve Türkçe şiirlerinin yer aldığı divânında vahdet-i vücûd düşüncesinin izlerini aramaktır. Erbilî'nin divânı, ilahi aşkın merkezde olduğu bir çok şiir ile doludur. Ve bu divânda, aynı zamanda Hz. Muhammed'e duyulan aşkın ve sevginin anlatıldığı pek çok şiir bulunmaktadır. İlahi aşkın merkezde olduğu şiirlerde vahdet-i vücûd düşüncesinin temel mertebelerine göndermeler yapıldığını görmek mümkündür. Örneğin vahdet konusu ele alınırken, vücûd mertebelerinden biri olan vahdâniyyet mertebesine de atıfta bulunulmuştur. Ve bazı şiirlerde, insanın manevi yolcuğunda kendi özüne ve birlik haline dönmek için hasretle yandığı belirtilmiştir.

Hz. Muhammed'e yönelik aşkın ifade edildiği şiirlerde ise, yine vahdet-i vücûd düşüncesinin bir mertebesi ve anahtar kavramlarından olan hakikat-ı Muhammediyye'den hareketle duygu ve düşüncelerin anlatıldığı anlaşılmaktadır.

Biz bu çalışmamızda, Erbilî'nin şiirlerinde kullanılan terimlerin, vahdet-i vücûd düşüncesindeki vücûd mertebelerine atıfta bulunduğunu ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca divândaki pek çok şiirin pek çok mısra'nın; yine vahdet-i vücûd ekolünün, varoluşun hakikatine dair yaklaşımına özdeş bir düşünceyle, bu kaynaktan hareketle ifade edildiğinin altını çizmeye çalıştık.

Erbilî'nin şiirlerine kaynaklık eden düşünce biçiminin, vahdet-i vücûd ehli sûfilerin esas aldığı vücûd mertebelerine uygun olması ve şiirlerinin bir vahdet neş'esiyle, coşkusuyla söylenmiş olması, bize bu çalışmamızda aradığımız, vahdet-i vücûd düşüncesine dair izleri açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Vahdet-i Vücûd, Hakikat-ı Muhammediyye, Es'ad Erbilî, Erbilî Divânı, Şiir.

Atıf: Beki, Melahat. "Es'ad Erbilî Divân'ında Vahdet-i Vücûd Düşüncesine İşâret Eden Şiirler". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26:2 (2021): 177-193.

* Dr., melahatbeki@hotmail.com orcid: 0000-0001-6226-4317

The Poems In Es'ad Erbilî's Diwan' That Point To Wahdat Al-Wujud

Abstract

Es'ad Erbilî was one of the most influential and well-known Qadiri sheikhs among recent Sufis. His spiritual influence spread far and wide, becoming a center of attraction for thousands. It is also possible to talk about Erbilî as a Sufi poet.

This study aims to trace wahdat al-wujud in Erbilî's Diwan, which includes Persian and Turkish poems. Erbilî's diwan is filled with many poems where divine love is a central theme. Also, there are many poems about the love for the Prophet Muhammad. It is possible to see references to the levels of being (divine presences) as suggested by wahdat al-wujud in these poems centering on divine love. For example, a part about oneness (wahdah) contains a reference to the term affirmative oneness (wahidiya), which is one of the levels of being. And some poems state that human longs to return to his own essence and unity in his spiritual journey.

The poems that express the love for the Prophet explain the feelings and thoughts based on the Muhammadan reality, a key concept, and a level of being.

This study attempted to show that the terms used in Erbilî's poems point to the levels of being in wahdat al-wujud. In addition, it is seen that the ideas expressed in many poems in the diwan are in parallel with wahdat al-wujud school's approach to the reality of existence.

The parallels between the underlying way of thinking in Erbilî's poems and the idea of divine presences in the works of the Sufis who follow wahdat al-wujud school, as well as the spirit of unity and enthusiasm observed in Erbilî's poems clearly show us the traces of wahdat al-wujud that this study sought.

Keywords: Sufism, Wahdat al-Wujud, Essence of The Muhammad, Es'ad Erbilî, Erbilî's Diwan, Poem.

Giriş

Es'ad Erbilî, tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan Kadirî ve Nakşibendî tarikatının önemli şeyhlerinden biridir. Kalamî dergâhı şeyhi olarak tanınmaktadır. O da birçok sûfi ve şeyh gibi, şiirler yazmış bu eserleri Es'ad Erbilî divânı adı altında toplanmıştır. Arapça, Kürtçe, Farsça ve Türkçe şiirlerin bulunduğu bu divân, arûz vezninin en güzel kullanıldığı örneklerden biridir.

Ancak eserin, araştırmamıza konu olmasına neden olan özelliği, divândaki şiirlerin, vahdet-i vücûd esintileri taşıyor olmasıdır. Tasavvuf tarihinde, Kadirilik tarikatı her ne kadar, Nakşibendilik gibi, vahdet-i vücûd değil vahdet-i

şühûd düşüncesine yakın olmasıyla bilinse de¹, aynı zamanda bir Kadiri şeyhi de olan Es'ad Erbilî'nin vahdet-i vücûd düşüncesinden ilham alan şiirler yazması dikkat çekicidir. Bu nedenle bu çalışmamızda Erbilî'nin vahdet-i vücûd kavramlarını ya açıkça kullanarak yahut o kaynaktan ilham alarak yazdığı anlaşılan mısra'larını göstermeye çalıştık. Ve Şeyh Es'ad Erbilî'nin vahdet-i vücûd düşüncesine işaret eden şiir dilini, o dildeki vahdet neş'esini, ve o şiirlere ilham veren vahdet-i vücûd düşüncesini ortaya koymaya çalıştık.

Erbilî'nin şiirlerinde pek çok mısra'da, sadece vahdet-i vücûd terimleri kullanılmakla kalınmamış, aynı zamanda, vahdet-vücûd ehli sûfilerin seyri sülûk yolculuğuna bakış açıları da aynı noktadan ele alınmıştır.

Araştırmamızın konusu, Es'ad Erbilî Divânı'da vahdet-i vücûd düşüncesine işaret eden şiirlerdir. Çalışmamızı oluşturan 3 bölüm ve 3 alt başlık bulunmaktadır. Erbilî'nin hayatı ve eserlerine yer verdiğimiz iki bölümden sonra sunduğumuz üçüncü bölüm, "Divan-ı Erbilî Ve Vahdet-i Vücûd'a İşaret Eden Beyitler" başlığını taşımaktadır.

3 alt başlık ise, *Divan-ı Erbilî'de 'Vahdaniyyet' Kavramı*, *Divan-ı Erbilî'de 'Hakikat-ı Muhammediyye Kavramı'* ve *Divan-ı Erbilî'de 'Ene'l Hak' Kavramı'*dır. Vahdet-i vücûd düşüncesinde, beşli tasnif sistemine göre; *'vahdâniyyet* mertebesinin diğer adı *Hakikat-ı Muhammediyye Mertebesidir*. Fakat her ne kadar ikisi aynı anlama gelse de, biz çalışmamızda Es'ad Erbilî'nin, ontolojik olarak hakikat-i Muhammediyye mertebesine işaret eden şiirlerini *'vahdâniyyet'* başlığı altında, Hz. Muhammed'in varlığın ilk taayyünü ve tecelli merkezi olması nedeniyle, ona duyulan ilahi aşkın ifade edildiği şiirleri *Hakikat-ı Muhammediyye* başlığı altında ele almayı uygun gördük.

Bu başlıklar altında ele aldığımız şiirlerde vahdet izlerini mercek altına almadan önce, başlıklarda sözü edilen vahdet-i vücûda dair temel kavramlar hakkında kısa bir özet verilmeye çalışılmıştır.

Ardından ise, Erbilî divanındaki pek çok beyit; vahdet-i vücûd düşüncesinden hareketle kullanılan kavramlar açısından incelenmiştir.

Onun şiirlerine ilham olduğu anlaşılan asıl kaynağın vahdet-i vücûd düşüncesi olduğunu delillendirmek için, bu düşüncenin anahtar kavramlarını kısaca açıklayarak, şiirlerin ancak bu kavramlardan hareketle anlaşılabilceğini ortaya koymaya çalıştık.

---

¹ "Vahdet-i Şühûd" için bk. Karta, Abdullah, *"İmam-ı Rabbanî'nin Vahdet-i Vücûd Eleştirisi Ve Tarihsel Arkapları"* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 14, sayı: 2, 66-70; Ethem Cebecioğlu, *"Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü"*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 682.

Bu bağlamda, *Âdem, vücûd, vahdet* ve *vahidiyyet* mertebeleri ile *ene'l-hak* düşüncesi hakkında kısa bilgiler verdik. Ve ardından Erbilî'nin bu kavramları içeren şiirlerinden örnekler sunduk.

Es'ad Erbilî'nin şiirleri, ilahi aşk ve hikmetle örülüdür. O, örneğin bu şiirlerin birçoğunda hakikat-i Muhammediyye'den bahsetmektedir. Bu kavramın Erbilî'nin şiirine nasıl yansıdığını ve onun bu kavramı içselleştirerek veciz ve ahenkli bir biçimde, manevi bir coşkuyla şiirlerinde dile getirdiğini göstermeye çalıştık.

Es'ad Erbilî'nin vahdet-i vücûd ehli bir sûfi olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı, onun bu ekole mensup olup olmadığı problemi, makalemizin konusu değildir. Ancak, kendisinin şiirlerinde, vahdet-i vücûd ekolüne mensup sûfilerce benimsenen aynı görüşlerin yansımalarını da ortaya koymaya çalıştık.

Örneğin, onun şiirleri tevhide dairedir. Bu bağlamda, Es'ad Erbilî'nin şiirlerinde, tevhid ve şirk kavramlarını da vahdet-i vücûd ehli sûfiler gibi ele aldığını belirtmekte fayda vardır. Örneğin şiirlerindeki bazı beyitlerde o, tevhidten söz eden biri varsa, o tevhide dile getirdiği anda bile, (bir söyleyen bir söylenen olduğu için ayrılık söz konusudur) hem Hak hem de kul vardır yani vahdet yoktur diyerek, tam anlamıyla vahdete ermeyenlerin halinin aslında şirk içerdiğini, vahdet ehline hakiki iman sayılmadığını, kendinden varlık görenin şirke bulaştığını söylemektedir.² Ki bu görüş tam anlamıyla vahdet-i vücûd ehli sûfilerin görüşüdür.

Bu konuda verdiğimiz bir başka örnek de Es'ad Erbilî'nin, tüm varlık âleminin esasının hakikat-i Muhammediyye'den neşet ettiğine dair inancını belirten mısra'larıdır.³

Erbilî, Hz. Peygamberin nurunun yani hakikat-i Muhammediyye'nin, hem ilk tecelli olduğunu hem de çokluk âleminde yani insan-ı kâmil mertebesinde, en kâmil insan olarak son tecelli olduğunu, nurunun da bu yüzden eşsiz olduğunu şiirlerinde dile getirmektedir.

Özetle, Muhammed Es'ad Erbilî'nin divanından anlaşılmaktadır ki, o hem bir Nakşî hem bir Kadiri şeyhi olarak, vahdet-i vücûd düşüncesini özümsemiş ve içselleştirmiştir. Ve bununla da kalmamış, bu düşüncelerini şiirlerine yansıtmış, şiirlerinde bir sûfinin Allah'a vuslata değin süren seyri sülûk yolculuğunu vahdet-i vücûd terimleriyle anlatmıştır.

² Bk. Muhammed Es'ad, *Divan-ı Es'ad*, (Farsça çeviri: Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan/ Osmanlıca çeviri: Cemal Bayak) (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991), 237.

³ Bk. Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 69.

Divan-ı Erbilî’de vahdet-i vücûd neş’esiyle yazılmış pek çok şiir ve bizzat vahdet-i vücûd düşüncesini açıkça ortaya koyan pek çok mısra’ı yer almaktadır. Birçoğu ilahi aşkın cezbesiyle yazıldığı dile getirilen şiirlerde zaman zaman manevi bir sarhoşluktan bahsedilmekte, çoğunlukla da bu sarhoşluk “vahdet şarabı”nın yarattığı bir etki olarak anlatılmaktadır.

Erbilî’nin şiirleri, vahdet-i vücûd ehli olup şiir yazan birçok sûfinin aksine şatahâta dolu değildir. Ancak nadiren de olsa onun şatâhata rastlanan bazı beyitleri de gösterilmiştir.

Es’ad Erbilî’nin divanında, vahdet kavramı, seyr-i sülûk sonunda ulaşılabilecek ve zevk edilebilecek nihai bir makam olarak, ulaşılması arzu edilen son menzil olarak geçmektedir. Onun buna işaret eden pek çok mısra’ı vardır.

Bu çalışmamızda, Erbilî’nin şiirlerinde vahdet neş’esiyle öne çıkan beyitleri yahut mısra’ları ele alarak, içerdiği vahdet-i vücûd terimlerini ve bu düşünce kökeninden çıkıp gelen duygu ve düşüncelerin yansımalarını göstermeye çalıştık.

Erbilî’nin divânının, vahdet-i vücûd düşüncesine işaret eden pek çok beyitle dolu olduğunu söylemek mümkündür.

1. Es’ad Erbilî, Hayatı Ve Eserleri

1.1 Hayatı

Muhammed, Es’ad Erbilî, 1847 yılında Musul’un Erbil kasabasında dünyaya geldi. Dedesi, bir Hâliyye tarikatı halifesidir. Babası Muhammed Said Efendi de şeyhlik görevini ifa etmiş bir sûfidir. Hem baba, hem de anne tarafından Seyyid’dir.⁴

Medrese eğitiminin ardından Es’ad Efendi, yirmi üç yaşında Hâlidî şeyhi Tâhâ el-Hakkârî’ye intisap etti. Sülûkunu 5 yılda tamamladı. Ardından hilafet aldı. (1875). İlerleyen yıllarda Es’ad Efendi, Kâdirî şeyhi Abdülhamîd er-Rifkânî’den Kâdirî icâzetnâmesi de aldı. Ve Kelâmî Dergâhı’nın şeyhi oldu (1883). Bu dergâhta, hem Hâlidî hem Kâdirî erkânı üzerine dersler verdi.⁵

O, Kelâmî Dergâhı şeyhi olduktan sonra başka dergâhlarda da irşad görevini yerine getirdi. Tekkeler kapatıldıktan Erenköy Kazasker’deki evinde inzivaya çekildi. Ancak burada da rahat bırakılmadı, devamlı polis gözetimindeydi. 1930 yılının Aralık ayına gelindiğinde ise, Menemen olayı ile

⁴ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar) Bl.No: 2306, c. II, 191; Ethem Cebecioğlu-Vahit Göktaş, *Muhammed Es’ad Erbilî*, (İstanbul: 2018), 1.

⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 192; Hasan Kâmil Yılmaz, *Altın Silsile*, (İstanbul: 1994), 210-211; Cebecioğlu-Göktaş, *Muhammed Es’ad Erbilî*, (İstanbul: 2018), 2-6.

ilişkili olduğu gerekçe gösterilerek oğlu Mehmed Ali Efendi ile birlikte idam talebiyle yargılandı. İdam cezası aldı ancak yaşlılığı nedeniyle bu ceza müebbet hapse çevrildi. Oğlu Mehmed Ali Efendi ise idam edildi. Es'ad Efendi Menemen'de tedavi gördüğü hastanede 3-4 Mart 1931 gecesi vefat etti. Ancak vefatı da şaibeliydi. Birçok kimse onun zehirlenerek öldürüldüğüne inandı. Cenazesi ailesine teslim edilmedi. Resmî makamlar tarafından Menemen'de defnedildi.

Es'ad Erbilî'nin sadece İstanbul'da değil, Anadolu ve Balkanlar'da çok sayıda müntesibi bulunmaktadır. Hilafet verdiği de birçok kişi vardır. Mahmut Sami Ramazanoğlu (ö. 1984) ise, Es'ad Efendi'nin silsilesini sürdüren en tanınmış halifelerinden biridir.⁶

1.2 Eserleri

1. Mektûbât (İstanbul 1338, 1343). İlk basımında 147 ikincisinde ise 154 mektubu içeren bu eser, Es'ad Erbilî'nin sürgün yıllarında dostlarına ve müridlerine gönderdiği mektuplardan oluşmaktadır. Eserin 1983 yılındaki Hasan Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz'ün gerçekleştirdiği baskısına iki mektup daha eklenmiştir.

2. Tevhid Risâlesi Tercümesi. Bu eser, Evhadüddîn-i Belyânî'ye ait risâlenin tercümesidir ve Ali Kadri tarafından yayımlanmıştır (İstanbul 1337).

3. Fâtîha-i Şerîfe Tercümesi (İstanbul 1327). Sekiz sayfalık eser, Risâle-i Es'adiyye ile birlikte basılmıştır (İstanbul 1986).

4. Kenzül-irfân (İstanbul 1317, 1327). Bu eser 1001 hadis metnini, tercümesini ve şerhini içermektedir. Hadisler ibadet ve ahlaka dairdir. Hadislerin kaynaklarının da gösterilmesi suretiyle bu eser ilerleyen yıllarda yeniden yayımlanmıştır (İstanbul 1989).

5. Risâle-i Es'adiyye (İstanbul 1343). Otuz sayfalık bu risale, tasavvuf ve tarikatın mahiyetini anlatır. Seyrüsülûk âdâbına yer verir. Risâlenin sonunda Erbilî'nin kendi hal tercümesi de bulunmaktadır. 1986 yılında eser, Latin harfleriyle basılmıştır.⁷

6. Divan-ı Es'ad (İstanbul 1327). Çalışmamızın konusu olan bu eserin sadeleştirilmesi, Cemal Bayak'a, Farsça şiirlerin tercümesi ise, Ali Nihat Tarlan'a aittir.⁸

⁶ Hasan Kamil Yılmaz, "Es'ad Erbilî", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: 1995), c.11, 348-349.

⁷ Yılmaz, "Es'ad Erbilî", 348-349.

⁸ Cebecioğlu- Göktaş, *Muhammed Es'ad Erbilî*, 15-16.

2. Divan-ı Es'ad

Es'ad Erbilî'nin coşkun manevi dünyasından dökülen şiirlerin yer aldığı bu divanda (İstanbul 1327), Farsça ve Türkçe şiirler bulunmaktadır. Ayrıca, Arapça ve Kürtçe birer şiir de yer almaktadır.

Eserde, Farsça şiirler alfabetik olarak sıralanmıştır. Bir başka dikkat çeken özellik de her harf için bir şiir söylenmiş olmasıdır. Üç gazel hariç, Türkçe şiirlerde genellikle mutasavvıf şairlerin gazellerine tahmisler yapılmıştır. Birkaç rubâi ve tarihten oluşmaktadır. 1991 yılında eser, Cemal Bayak tarafından sadeleştirilmiştir. Farsça şiirlerin tercümesi ise Ali Nihat Tarlan'a aittir. Bu baskının sonunda Es'ad Efendi'nin, oğlu Mehmed Ali Efendi'nin manzum olarak Türkçeye çevirdiği bir de şiir bulunmaktadır. *Mevlid-i Fâtımatü'z-Zehrâ* başlıklı yetmiş beş beyitlik Farsça şiir, eseri zenginleştirmiştir.⁹

Es'ad Efendi'nin ana dili Türkçe idi. Ancak o neredeyse aynı derecede iyi şekilde Arapça, Farsça ve Kürtçe de biliyordu. Hüseyin Vassaf Bey, onun Türkçesini övmüş, kalemını kullanma ve manayı ifade etme şekliyle edebiyatta yer edindiğini belirtmiştir.¹⁰

Bir tekke şairi olan Es'ad Efendi, Tasavvufi halk edebiyatını da benimsemiş ve aruz kullanmaktaki ustalığı ile hayranlık uyandırmıştır.¹¹

3. Divan-ı Erbilî Ve Vahdet-i Vücûd'a İşaret Eden Beyitler

Divan-ı Erbilî'de vahdet-i vücûd neş'esiyle yazılmış pek çok şiir ve bizzat vahdet-i vücûd düşüncesini açıkça izhar eden pek çok mısra' yer almaktadır. Bu mısra'ların incelemesine geçmeden önce, kısaca vahdet-i vücûd kavramına göz atmakta fayda mülâhaza ediyoruz.

Vahdet-i Vücûd, tasavvufta varlığın birliği anlamında kullanılan bir kavramdır¹² Bu düşünce sistemi, insanın âlemle ve Allah ile olan ilişkini açıklar.¹³

Felsefenin mümkün ve zorunlu varlıklar ayırımına girmeden, Vahdet-i vücûd sisteminde, varlık öncelikle tek bir hakikat olarak ele alınır. Bu düşüncede; Allah ile yaratılmışlar arasındaki ilişki, izafi bir ilişki olarak zorunlu ve mümkün varlığın arasındaki ilişkidir. Kesret-vahdet ilişkisi, insan iradesinin rolü,

⁹ Cebecioğlu- Göktaş *Muhammed Es'ad Erbilî*, 15-16; Yılmaz, "Es'ad Erbilî", 348-349.

¹⁰ Erbilî, Muhammed Es'ad, *Divan-ı Es'ad*, (Farsça çeviri: Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan/ Osmanlıca çeviri: Cemal Bayak) (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991), 6.

¹¹ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 6.

¹² Ethem Cebecioğlu, "Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü", (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 683.

¹³ Demirtaş; Ahmet Tunç, *İbn-i Arabî'de Varlığın Birliği (Vahdet-i Vücûd) Felsefesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2004),1.

yeryüzündeki kötülük problemi gibi metafizik konuların yanısıra, iman ve ahlak gibi konularda da kendi özgü bakış açısını ortaya koyar. Vahdeti vücûd ehli olarak isimlendirilen kişiler, bu düşüncenin takipçileridir.¹⁴

Vahdet-i Vücûd düşüncesinde, vahdaniyet kavramı öne çıkar. Bu kavramda gizli olan vücûd terimi, varlık anlamına gelmektedir. Bu düşünce sistemine göre kulu, insan-ı kâmil seviyesine taşıyan nokta, kesrette vahdeti yakalaması, seyr-i sülûk yolunda beşerilikten sıyrılarak kemale ermesidir. Hakk'ın mutlak varlığının idrakine, bu süreçte, hissi, akli ve hayali varlık biçimlerinden soyutlanılarak ulaşılır. Bu gerçekleştiğinde mürid, Hakk'ta fani olmak anlamına gelen fenâ makamına da ulaşmış olur.¹⁵

Es'ad Erbilî'nin divanında vahdet-i vücûd düşüncesine dayanan ve Hakk'ın mutlak varlığı dışında tüm varlıkları gölge, bu dünya hayatını da uyku olarak nitelendiren pek çok mısra'ı bulunmaktadır. Bu mısra'lara geçmeden önce, bu mısra'ları anlamak için vahdet-i vücûd düşüncesinde *âdem* ve *gölge varlık* kavramlarıyla ne kastedildiğine göz atmakta fayda vardır.

Adem Kavramının sözlük anlamı yokluktur. Varlığın zıddı olarak zihinde oluşan zulmani bir manaya işaret eder.¹⁶

Felsefe kökenli bir kavram olan *adem*, Kur'ân'da bulunmaz. Tasavvufta ise, ilk sûfiler tarafından 'yoksulluk' anlamında kullanılan bu kavram; Gazâlî ve İbnü'l-Arabî'de yeni anlamlar kazanmıştır. Gazâlî'ye göre, mâsivâ yani Allah'ın dışındaki fani olan her şey, *Mutlak Yokluk*'tur. Fani oldukları için özleri itibariyle yokluk diye nitelendirilebilirler ve şer ve zulmettirler. İbn Arabî ise, mutlak ve mümkün olarak ikiye ayırdığı *Âdemi* anlatırken, âlemin zâtı itibariyle yokluk karakterine sahip olduğunu belirtir. Ve varlığı Allah'ın yaratmasına bağlı olduğu için, O'na nispetle yok kabul eder. Ona göre varlığın var kabul edileceği tek hal, Allah'ın ilminde mevcut olduğu haldir ki bunu da *âyân-ı sâbite* olarak isimlendirir. İbni Arabî'ye göre âlem, bir vehim ve hayalden ibarettir. Birçok sûfi ise, âdemi sadece ilahi bir tecelligâh olarak ele almış, varlık sahibi olmadığını belirtmişlerdir.¹⁷

Mutlak âdemden söz etmek mümkün değildir. Âdem ile vücûd mukayesesi yapmak bile zihni bu tür bir paradoksa düşmekten kurtaramaz.

Âdem kavramı, hareketin yokluğu ve kendisinden hiçbir şey çıkmayan hiçlik olarak tasavvur edildiğinde bu tanımın bir vehim olduğu ve varlık yokluk

¹⁴ Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: 2012), c.42, 431.

¹⁵ Demirli, "Vahdet-i Vücûd", 431.

¹⁶ İbn-i Manzur, *Lisanü'l Arab*; "Âdem", Beyrut; 1414, s.12/392.

¹⁷ Şevki Yavuz, "Âdem", *DİA*, (İstanbul: İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1998), c.1, 356-357.

diyalektiğinin bir paradoks içerdiği ortaya çıkmaktadır. Ancak idrâkin kolaylaşması için, bazı mutasavvıflar *âdemi* de *vücûd* gibi, ikiye ayırmışlardır. İlki, Mutlak âdemdir. Bu tür bir âdemin, hakikatte mümkün olmadığı açıktır. İkincisiyse, izâfi âdemdir ki, bu çeşit yokluk kavramı aslında nisbî bir varlığa sahip olduğu anlamına gelir. Ancak bu izâfî varlık, Mutlak vücûd'la âdem arasında olduğu için, gölge varlık olarak kabul edilir.¹⁸

Bu bağlamda, Es'ad Erbilî; tevhidten söz eden biri varsa, o kişi tevhid dile getirirken hem Hak hem de kul vardır anlamının çıktığını yani vahdet halinin olmadığını belirtir. Ve bu halin, aslında şirk içerdiğini, vahdet ehline hakiki iman sayılmadığını, kendinde varlık görenin şirke bulaştığını söylemektedir:

"Tevhidten söz eden O'nu gerçek anlamda tevhid edemez.

Fani olanın tevhidî şirkle anlaşılır, şirk bilinmeden tevhid anlaşılmaz.

Kendisine bir fîl ve iş isnad eden, kendinden varlık gören

*Tevhid ile meşgul görünse de Allah'a şirk koşmuş sayılır."*¹⁹

Örneğin aşağıdaki mısra'da kendisini uyanık zannedenlerin bir varlık vehminde buldukları için aslında daha çok uykuda olduklarını dile getirmektedir:

"Haberde geldi 'En-nasü niyâmun: İnsanlar uykudadır'

Ölür ve uyanırlar, ey oğul!

İlk ölümü şeker gibi içmeyince,

Uyanık olan daha derin uykudadır.

*Onun uyanıklığı uykudan daha beterdir."*²⁰

Erbilî'ye göre, Hakk'ın tecellisi olmak dışında tüm varlıkların kendilerine ait bir varlıkları yoktur. Yokluk yurdundan gelmişlerdir:

"Yokluk mülkünün meyanından senin güzelliğin için gelmişiz.

Can nedir, canan nedir, 'kâlû belâ' gününden beri biliyoruz.

*Sevgilinin iltifatından bir parça da olsa tatmışız."*²¹

Şair, dünya çölüne düşmeden önce Hakk'la birlik halinde olan varlıkların, bu âlemde hasrette kaldığını ve hep o vuslatı aradığını belirtmekte ve bu arayışın nihai kavuşma noktası olarak da, vahdet-i vücûd düşüncesindeki *vahdet* mertebesini işaret etmektedir:

¹⁸ Tahralı, "Fusûsu'l-Hikemde Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd", mlf. Muhyiddin İbnü'l Arabî, *Fusûsu'l-l Hikem Tercüme ve Şerhi*, tercüme ve şerh: Ahmet Avni Konuk, çeviri: M. Tahralı, S. Eraydın, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,1987) c. II.15-18.

¹⁹ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 237.

²⁰ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,110.

²¹ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,167.

"Can âleminden gelen vuslat şarabından sarhoş olmuşuz.
Meyhanemizin şarabı her an vahdet sırrıdır." ²²

Yine Erbilî, seyri sülûktaki cem ve fark makamlarının ötesinde bir mertebeyi deneyimlediğini ve vahdete erdiğini şu mısra'ı ile izhar etmektedir:

"Cem ve fark makamlarında pervâ ve ilgi kalmadı.
Pirin meclisindeki zevk ve safâdan doyduk.

İçimi kolay ve neşe veren şarap ile sarhoş olmuş ve kendimizden geçmişiz." ²³

Seyr-i sülûk da "fena fillah" makamına erişini ise, Erbilî 'vücûd ülkem baştanbaşa yok oldu' dediği aşağıdaki şu mısra'larla anlatmaktadır:

"O vefalı, ay yüzlü sevgili âşıkların meclisine gelince,
Hatırimda ne dünya, ne ahiret ne de Kevser kaldı hepsini unuttum.
Ey peri yüzlü sevgili, sana bütün varlığımı feda ettim
Vücûd ülkem baştanbaşa yok oldu.

Beni meydana getiren unsurlardan sadece görünen bir beden kaldı." ²⁴

Tasavvuftaki terk-i terk, yani mâsivâyı terk ettikten sonra manevi makamlardan dahi sıyrılmayı sembolize eden *terk-i terk* makamına ulaştığını ise Erbilî, mealen "benim için mâsivâ yok iken mâsivâyı nasıl terk edeyim" sözleriyle vurgulamaktadır:

"Çokluğu gören gözünle âlemde nasipsiz, zavallı oldun.
Nefsi şeytan bağıyla riya, gönlünü viran etti.
Damağın yokluk kadehinin zevkini asla tatmamış.
Ey bana mâsivâyı terke etmekten bahseden,
Mâsivâ olmayınca mâsivâyı terk mümkün olur mu?" ²⁵

3.1 Divân-ı Erbilî 'de "Vâhidîyyet" Kavramı

Es'ad Erbilî'nin divanında, vahdet kavramı, seyri sülûk sonunda ulaşılabilecek ve zevk edilebilecek nihai bir makam olarak, ulaştırılması arzu edilen son menzil olarak geçmektedir. Buna işaret eden pek çok mısra' vardır. Bu mısra'lara geçmeden önce kısaca *vâhidîyyet* mertebesine değinmek istiyoruz.

Bu mertebe kimi sûfilerce zaman zaman *vahdet*, kimilerince *vâhidîyyet* mertebesi olarak adlandırılmıştır. Vâhidîyyet mertebesine *hakikat-i insaniye*

²² Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,167.

²³ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,167.

²⁴ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,169.

²⁵ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,177.

mertebesi adını veren sûfiler de olmuştur.²⁶ Vücûd mertebeleri sistemi içinde yedili tasnif sistemine göre bu mertebeye *vahdet*, beşli tasnif sistemine göre ise *vâhidiyyet* denmiştir.²⁷

Vâhidiyyet mertebesi dendiğinde kastedilen mana, ilk taayyünün gerçekleştiği mertebedir. Bu mertebeye hakikat-ı Muhammediyye ve vahdet mertebesi de denir. Vahdeti vücûd düşüncesine göre, bu mertebede Zat, iradi olarak değil, zatının gereği olarak tenezzül ve tecelli eder. Zatın, kendindeki isim ve sıfatları toplu olarak bildiği bu mertebede ilim, Zat'ın kendi zatını bilmesidir, sıfatlar zatın aynıdır. Bütün sıfatlarla sıfatlanmış ve isimlerle isimlenmiş haldeki Zat, bu mertebede bütün isimleri kendinden toplayan *ism-i cami* yani Allah ismiyle adlandırılır. Bu nedenle bu mertebeye ulûhiyyet mertebesi olarak görülür. Bu mertebeye çokluğun kaynağıdır. Çünkü tüm ilahi isim ve sıfatların zuhur mertebesidir. O'nda gayrı olarak hariçte hiçbir zuhur olmadığı için, bu mertebeye gayriyyet yoktur.²⁸

Bu mertebenin özelliği, Hakk'ın kendi ahâdiyyetini vâhidiyyete inkılap ettirerek ilk taayyüne başlamasıdır. Adet ve kesreti olmadığı için filozofların *birden ancak bir çıkar* sözü, sadece bu mertebeye geçerlidir. Vâhidiyyet mertebesine *âlem-i ceberut* ismini verenler de olmuştur. Eşyanın hakikatının henüz bilkuvve mevcut olduğu bu mertebeye, henüz temmeyüz süreci başlamadığından, *âlim, malum ve ilim* birdir.²⁹

Vahdet-i vücûd sistemindeki bütün mertebeleri birleştiren cismani ve nurani bir mertebeye olması hasebiyle vahdet mertebesine *hakikat-i Muhammediyye* ismi verilmiştir. Vâhidiyyet mertebesi olarak da ifade edilmiş, ancak yer yer vâhidiyyet mertebesi, *hakikat-i insaniyye* mertebesi olarak da isimlendirilmiştir.³⁰

Vahdet-i Vücûd düşüncesindeki *vâhidiyyet mertebesine* dair bu kısa girişten sonra, çalışmamızın aşağıdaki kısmında, Es'ad Erbilî divanından seçilen ve vahdet düşüncesine işaret eden beyitler ve yorumları nakledilecektir. Bu

²⁶ Abdulgani Nablusî, *Gerçek Varlık*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 40-41.

²⁷ Süleyman Ateş, "Hazarât-i Hams", DİA, (İstanbul: İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), c.17, 115-116.

²⁸ Muhyiddin İbnü'l Arabî, *Fusûsu'l- Hikem Tercüme ve Şerhi*, tercüme ve şerh: Ahmet Avni Konuk, çeviri: M. Tahralı, S. Eraydın,, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987), C. II, 28-29.

²⁹ Mahmud Erol Kılıç, "İbnu'l-Arabî, Muhyiddin", DİA, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999) c. 20,503.

³⁰ Abdulgani Nablusî, "*Âriflerin Tevhidi*", çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık 2003), 40-41.

beyitlerde, *vahdet* ve *vâhidiyyet* kavramları aynı vücûd mertebesine işaret etmektedir.

*"Vahdet refakatıyla ve tecerrüd azığıyla hararetli aşk atına bindin mi? Eğer önümüzde sefer görünse bundan hiç korkar mıyız?"*³¹

Es'ad Erbilî, bu mısra'da vahdet mertebesine eren ve artık refakatçisi vahdet olan kişinin azığının da dünyadan soyutlanma yani tecerrüd olduğunu belirtiyor. Ve mertebeye eren kişi için, artık ayette geçen "Üzülme kuşkusuz Allah bizimle beraberdir"³² ayetinin tecelli ettiğine gönderme de bulunuyor. Aynı hakikate Es'ad Erbilî şu mısra' ile de işaret etmektedir:

*"Refiki vahdet, azığı tecerrüd, bineği aşk olan kimse sefere çıktığında tehlikeden korkar mı? Bu beyt, seyr-ü sülûku tamamlamağa kâfidir, duyana"*³³

Buradaki mısra'da, Erbil, mâsivâdan tecerrüd ederek, aşk vasıtası ile sefere çıkan kişinin mutlaka menziline ulaşacağını yani seyri sülûkunu tamamlayacağını belirtmektedir. Çünkü onu yolculuğundaki refiki vahdettir. Bu mısra'ıyla Erbilî'nin bir ayetin tasavvufi tefsirini yaptığı da düşünülebilir. O, Hz. Resulullah'ın (sav), hicret sırasında Hz. Ebubekir ile beraber mağarada gizlendiği sırada nazil olan "Üzülme kuşkusuz Allah bizimle beraberdir"³⁴ âyetini de bir bakıma tefsir etmektedir. Çünkü o da bir yolculuktur. Ve o yolculukta *vahdet* mertebesinde müşid olan Hz. Peygamber, bu refiki takip eden mürid ise Hz. Ebubekir'dir. Ve onların yolculuğu, sulûkün sonu ahâdiyyet mertebesindedir.

Es'ad Erbilî *vahdet* makamının seyr-i sülûkte gelip geçici bir mertebe olmadığını aksine kalıcı ve istikamet üzere bir hal ve makam olduğunu ise aşağıdaki mısra'larla belirtmektedir:

*"Es'ad sevgilinle vahdet bağında otur. İstikamet baharının gülleri, daima tazedir."*³⁵

*"Vahdette istikamet mutlaka vardır."*³⁶

Dolayısıyla ulaşılmak arzu edilen ve mukim olunmak istenen vahdet mertebesi, selamete ulaşılan bir makamdır. Şu mısra'lar ile Erbilî buna dikkat çeker:

³¹ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 16.

³² *Kur'an-ı Kerim ve Meal-i İcmali*, çev. Nusrettin Boleli, Niyaz Beki, (İstanbul: Tenvir Neşriyat, 20212), et-Tevbe, 113/ 40.

³³ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 16.

³⁴ et-Tevbe, 113/ 40.

³⁵ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 27.

³⁶ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 27.

*"Dünya meclisinde başköşeye geçip oturmam. Vahdet evinde bir selamet köşeciği isterim."*³⁷

*"Vahdet bağında oturanlar her an bin iştiyak ve ğavsın güzel didarını temaşa ederler."*³⁸

Erbilî, vahdet meclisine erişmenin nice çilelere talip olmakla gerçekleşebileceğini, o manevi kadehin sarhoşluğuna erişmek için, maddi, manevi her türlü elbiseden soyunup, rindeler meclisine girmek gerektiğini belirtmektedir:

*"Es'ad'un başının sıcaklığı vahdet meclisinin kadehinin sarhoşluğu gibidir. Şarap için gönlüm, rindler topluluğuna girmiş"*³⁹

"Dıştan görünen zevkli halimiz vuslatın güzel meclisindedir.

Ama manevi feyzimiz, vahdet köşesindedir.

*Ey Es'ad, şikâyet etme, bereket zorluk çekmededir."*⁴⁰

Sevgilimin gül yüzüne candan sevgi duymayan

Kol kuvvet ile irfan gül bahçesinde erişemez.

Vahdetin tecelli ettiği yerde döğüşmeye ve dolaşmaya ne gerek var,

Eğer Rahmanın rahmetinin bir esintisi cana ulaştı ise,

*Âlem benim ilkbaharımdan bahar ülkesi kesilir."*⁴¹

3.2 Divan-ı Erbilî'de "Hakikat-ı Muhammediyye" Kavramı

Es'ad Erbilî, ilahi aşk ve hikmetle örülü şiirlerinin birçoğunda hakikat-i Muhammediyye'den bahsetmektedir. Bu varlık mertebesi, Vahdet-i vücûd düşünce sisteminde" ilk tecelli, Muhammedi Nur" olarak geçmektedir.

Es'ad Erbilî, tüm varlık âleminin esasının hakikat-i Muhammediyye'den neşet ettiğini şu mısra'larla anlatır:

*"Benim mezhebimde cihanın yekûnu bir noktadır. Yaratılışının hudûsundan murad, senin siyah benindir."*⁴²

Yukarıdaki mısra'larda Erbilî, "Benim mezhebimde cihanın yekûnu bir noktadır. Yaratılışının hudusundan murad, senin siyah benindir" diyerek ilk yaratılan insandan son insana kadar tüm beşere üstün kılınan Hz. Peygamberin nurunun aslında ilk yaratılan şey, ilk ilahi tecelli olduğunu belirtmektedir.

³⁷ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,31.

³⁸ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 36.

³⁹ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,149.

⁴⁰ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 167.

⁴¹ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,169.

⁴² Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,69.

"Ey kıdem nurundan yaratılmış Peygamber, senin zatın kerem denizinin incisidir."⁴³

Yine onun; *Ey kıdem nurundan yaratılmış peygamber* sözü de aynı manayı vurgulamaktadır.

"Nur-u Kıdem, ilk yaratılan nur, nur-u Muhammedi'dir. Kendisi serapa nurdur,

Mahza nurdur, kesafet yoktur onda.

Kerem denizi, lütfu kerem denizidir.

*'Velakad kerremna beni Âdem' Âdem, kerem denizinin incisidir.'*⁴⁴

Yukarıdaki mısra'larda ise, Erbilî, Hz. Peygamberin nurunun yani hakikat-i Muhammediyye'nin, hem ilk tecelli olduğunu hem de çokluk âleminde, insan-ı kâmil mertebesinde, en kâmil insan olarak son tecelli olduğunu, nurunun da bu yüzden eşsiz olduğunu dile getirmektedir.

3.3 *Divan-ı Erbilî'de "Enel Hak" Kavramı*

Es'ad Erbilî'nin divanında "enel-hak" kavramını nasıl kullandığını ve remzettğini anlamak için, öncelikle vahdet-i vücûd düşüncesinde varlığın birliğini anlatan *Vücûd* kavramına göz atmakta yarar görüyoruz.

Vücûd, Arapça'da "vcd" kökünden türemiştir. Bulmak, varlık sahibi olmak, el de etmek, yok iken varolmak anlamlarına gelmektedir. Bu kavram, tasavvuf istilâhında, *varlığı kendi zâtında ve kendi zâtıyla olan mevcut* mânâsında kullanılmıştır. Burada *mevcut*dan kasıt iki türdür: Biri Hakk'ın zatından ibaret olan *mutlak vücûd'* tur. Bu vücûd için Vücûd-ı Sırf kavramı da kullanılmıştır. Diğeriyse, mümkün olan mahlûkatın vücûdunu ifâde etmek için kullanılan Vücûd kavramıdır.⁴⁵

Öte yandan, vücûd kavramının sözlük anlamı olarak cisim, beden ve varlık anlamlarına gelmesi, mutlak vücûdun kastedildiği asıl anlamından uzaklaşması ve mahlûkat için de yaygın olarak kullanılması sonucunu doğurmuştur. Vahdet ehli için Mutlak Vücûd'tan maksat, tek bir varlıktır ki, O'ndan başka bir varlıktan söz etmek mümkün değildir. Mutlak olan ancak

⁴³ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,88.

⁴⁴ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*,88.

⁴⁵ Tahralı, "Fusus'ul-Hikemde Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd",c. II, 1-7.; Selçuk Eraydın,"*Tasavvuf ve Tarikatler*", (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2016), 216.

Hakk'ın vücûdudur. Yani, ezeli ve ebedî olan ancak O'dur. Ve O'nunla birlikte var olan hiç bir şey yoktur.⁴⁶

Bu noktada, Vücûd'u anlatırken, mutasavvıfların, Vücûd'u, Mutlak Vücûd ve Mümkün Vücûd olarak ikiye ayırmanın ötesinde, Vücûd'un birliğini vurgulayarak, mahlûkatın da bu Vücûd'un içinde O'ndan ayrı olmayan tecellilerden ibaret olduğunun altını çizmesi önemlidir.

Tevhid Risalesi adlı eserinde Esad Erbili, mevcûdâtı üç kısımda değerlendirir: 1. Allah'ın zâtı (vacibu'l-vücûddur), 2. Allah'ın sıfatı (ilim gibi mümteni'u'l-vücûddur), 3. Sıfatu's-Sıfat (mahlûkât/mâsivaullah bu sınıfa girer) Mevcûdâtı üç kısımda değerlendirdikten sonra Es'ad Efendi, "mevcûdat üçe bâliğ olduğu halde evliyaullahın keşf-i esrârına nazaran bu vücûd-ı hakikiyeden başka bir şeyin vücûdu yoktur." sözleriyle hakikî vücûddan başka bir vücut olmadığını ifade etmektedir.⁴⁷

Hallac-ı Mansur gibi bazı sufiler, vücûd'un birliğinin idrak etmenin cezbesiyle vecde ve sarhoşluğa kapılıp *Ene'l Hak* demişlerdir.⁴⁸ Tasavvufta, makbul kabul edilmeyen bu durum ilahi aşkın coşkunuğu içerisinde söylenmiş sözler manasında *şatâhat* olarak isimlendirilmektedir.⁴⁹

Es'ad Erbilî divanında da bazı mısra'lar, bu tür şatâhata yakın remizler içermektedir:

*"Tenimde za'f baki oldukça niye faninin nazını çekeyim. Cismim ve canım o kadar kudretsizdir ki Mansur bile bana gıpta eder."*⁵⁰

Burada Es'ad Erbilî, "cismim ve canım o kadar kudretsizdir ki, Mansur bile bana gıpta eder" diyerek, aslında hem maddî, hem de manevî varlığının yüklerinden arındığını vahdete gark olduğunu belirtmektedir. Hatta Hallac-ı Mansur'un bile, kendi halini görse gıpta edeceği kadar hiçleştiğini ve Hakk'ta yok olduğunu vurgulamaktadır.

Yine Erbilî'ye göre, fani olan herşey yani masiva, dünya ve içindeki herşey gelip geçicidir, yokluğa mahklumdur. O nedenle tüm bunlardan yüz çevirmek, istiğna etmek gerekir:

*"Fani, bütüm masivadır, Hak'tan gayrı olan herşeydir.
Za'f, madde ve mana za'fıdır, maddeden istiğnadır."*⁵¹

⁴⁶ Nablûsi, *Gerçek Varlık*, 34.

⁴⁷ Erbili, Muhammed Es'ad, *Tevhid Risâlesi Tercümesi*, (İstanbul: 1337) 5.

⁴⁸ Süleyman Uludağ "Hallac-ı Mansur", *DİA, İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1997), c. 15, 377-381.

⁴⁹ Süleyman Uludağ, "Şathiye", *DİA İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 2010), c. 38, 370-371.

⁵⁰ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 48.

⁵¹ Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, 48.

Es'ad Efendi'ye göre Cenâb-ı Hakk'ın ferdâniyyet ve vahdâniyyetini gören ve mâsiva için hakikî bir vücûd olmadığını bilen basiret ehlinin ,“ene'l-Hakk” veya “subhânî” gibi ifadeler kullanması normaldir. Vuslat, kişinin sıfatını sıfatullah, zâtını zâtullah bilip vahdete ulaşmakla mümkündür. Vuslata erenler Hakk'ın dışındaki varlık için ne nefis ne de vücûd olduğunu bilirler.Bu mertebede insan kendisini, önceden vardı şimdi yok olarak değil bilakis her hâlükârda ,hiçbir şey' olarak görür.⁵²

Es'ad Erbilî, ilahi aşkla bezenmiş mısra'larında hep tüm varlığıyla Hakk'ın ahadiyyetine yöneldiğini, fanilik ve varlık elbisesini soyunarak, beka elbisesini giyinmek istediğini belirtmiştir.

Sonuç

Es'ad Erbilî divânı, sûfi şiirleriyle dolu zengin bir hazinedir. Bu şiirler arasında pek çok beyit, çok açık biçimde vahdet-i vücûd düşüncesine ait kavramları kullanmakta ve hem manevi yolculuğunu, hem ulaştığı mertebeleri, hem de yaşadığı manevi coşkuyu bu vahdet neş'esiyle anlatmaktadır. Onun şiirlerinde vahdet neş'esiyle öne çıkan beyitler yahut mısra'lar ele alınarak, içerdiği vahdet-i vücûd terimleri yahut bu düşünce kökeninden çıkıp gelen duygu ve düşünceler gösterilmeye çalışılmıştır.

Erbilî'nin şiirlerinde pek çok mısra'da, sadece vahdet-i vücûd terimleri kullanılmakla kalınmamış, aynı zamanda, vahdet- vücûd ehli sûfilerin seyr-i sülûk yolculuğuna bakış açıları da aynı noktadan ele alınmıştır.

Vahdet-i vücûd düşüncesinin temel kavramlarından olan *vahdet*, *hakikat-i Muhammedi*, *ene'l hak* ve benzeri kavramların, Erbilî'nin şiirlerine yansıdığını ve onun bu kavramları içselleştirerek veciz ve ahenkli bir biçimde, manevi bir coşkuyla şiirlerinde dile getirdiğini görmekteyiz.

Muhammed Es'ad Erbilî'nin *Divân*'ından anlaşılmaktadır ki, o genellikle vahdet-i vücûd düşüncesine mesafeli, vahdet-i şühûd düşüncesine yakın durdukları düşünülen bazı şeyhlerin aksine, vahdet-i vücûd düşüncesini özümsemiş, içselleştirmiş ve şiirlerinde, bir sûfinin Allah'a vuslata değin süren seyri sülûk yolculuğunu vahdet-i vücûd terimleriyle anlatmıştır.

Özetle, Cumhuriyet döneminin en önemli ve en etkili şeyhlerinden biri olan Es'ad Erbilî'nin divânında incelediğimiz şiirlerde, vahdet-i vücûd

⁵² Vahit Göktaş, “Es'ad Efendi (1847/1931) Ve Tevhid Risâlesi'ndeki Vahdet-i Vücûd Görüşü”,*Tasavvuf İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İstanbul: 2008) s.21,437.

düşüncesinin ve neş'esinin açık izlerine rastlamanın mümkün olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Ateş, Süleyman "Hazarât-i Hams", *DİA*, İstanbul: İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), c.17.
- Cebecioğlu, Ethem "*Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*", İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Cebecioğlu, Ethem-Göktaş, Vahit "*Muhammed Es'ad Erbilî*" İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Demirli, Ekrem "Vahdet-i Vücûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2012, c.42.
- Demirtaş; Ahmet Tunç, *İbn-i Arabî'de Varlığın Birliği (Vahdet-i Vücûd) Felsefesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Erbilî, Muhammed Es'ad, "*Divân-ı Es'ad*", (Farsça çeviri: Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan/ Osmanlıca çeviri: Cemal Bayak), İstanbul: Erkam Yayınları, 1991.
- Erbili, Muhammed Es'ad, *Tevhid Risâlesi Tercümesi*, İstanbul: 1337.
- Göktaş, Vahit "Es'ad Efendi (1847/1931) Ve Tevhid Risâlesi'ndeki Vahdet-İ Vücûd Görüşü", *Tasavvuf İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul: 2008, s.21, 427-445.
- İbn-i Manzur, "*Lisanü'l Arab*"; "*Âdem*", Beyrut; 1414, s.12/392.
- Kılıç, Mahmut Erol, "İbnu'l-Arabî Muhyiddin", *DİA*, İstanbul: İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, c.20.
- Muhyiddin İbnü'l Arabi, *Fusûsu'l- Hikem Tercüme ve Şerhi*, Tercüme ve şerh: Ahmet Avni Konuk, çeviri: M. Tahralı, S. Eraydın, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Vakfı Yayınları, 1987), c. II.
- Nablusî, Abdulgani "*Gerçek Varlık*", çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Nablusî, Abdulgani, "*Âriflerin Tevhidî*", çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Uludağ, Süleyman, "Hallacı-ı Mansur", *DİA*, İstanbul: İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, c.15.
- Uludağ, Süleyman, "*Şathiye*", *DİA*, İstanbul: İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, c.38.
- Yavuz, Şevki, "*Âdem*", *DİA*, İstanbul: İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, c.1.
- Tahralı, Mustafa, "Fusus'ul-Hikemde Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd", Muhyiddin İbnü'l Arabi, *Fusûsu'l- Hikem Tercüme ve Şerhi*, tercüme ve şerh: Ahmet Avni Konuk, çeviri: M. Tahralı, S. Eraydın, İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987, c. II.
- Vassaf, Hüseyin, "*Sefîne-i Evliyâ*", Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Bl. No: 2306.
- Yılmaz, Hasan Kamil, "*Altın Silsile*", İstanbul: Erkam Yayınları, 1994.
- Yılmaz, Hasan Kamil, "*Es'ad Erbilî*", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1995.